สยามบันทึกการเดินทางของชาวฝรั่งเศส

“ การเปลี่ยนแปลงในสยามเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความเป็นชาตินิยม และการเคลื่อนไหวเพื่อประชาชน ของประเทศในเอเชียในช่วงเวลานั้น ”

Maurice Percheron, “Le Siam, terre d’élection des révolutions” in *Tour d’Asie*. Paris : Denoël et Steele, 1936. pp. 231-236.

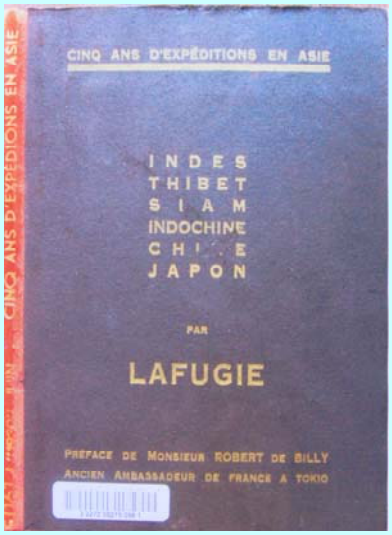

เป็นงานเขียนที่ปรากฏในรูปของบทความในหน้าหนังสือพิมพ์ บทในหนังสือ ตลอดรวมถึงที่เป็นหนังสือทั้งเล่ม เนื้อหาสะท้อนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวสยาม ในช่วงกว่าแปดสิบปีก่อน ที่น่าสนใจคือข้อมูลที่บันทึกไว้เป็นภาพที่เคลื่อนไหว มีชีวิตชีวา ด้วยมุมมองที่แตกต่างหลากหลายจากประสบการณ์ตรงของผู้บันทึก

โดยภาพรวม ประมวลได้เป็นสองลักษณะ

- คือบันทึกภาพสยามในสายตาของนักเดินทางท่องเที่ยว ที่เข้ามาชมภูมิประเทศ บ้านเรือน สถาปัตยกรรม และได้สัมผัสวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของไทย เป็นบันทึกรายวันบ้าง หรือบันทึกภาพรวมเชิงความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสยามประเทศ ซึ่งรวมทั้งภาพสังคมและเศรษฐกิจด้วยในบางชิ้น
- คือบันทึกภาพสยามในบริบทของประเทศหนึ่งในเอเชีย และเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการการเคลื่อนไหวของประเทศในซีกโลกตะวันออก จากมุมมองของชาวฝรั่งเศส ที่เป็นนักเดินทาง นักสังเกตการณ์ทางประวัติศาสตร์และการเมือง ผู้เขียนมักให้ภาพสยามกับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของอำนาจทางการเมืองในช่วงทศวรรษ

ระหว่างปี พ.ศ. 247๐-2480 อย่างวิเคราะห์วิจารณ์ในมุมมองของชาวตะวันตกที่มองมายังดินแดนตะวันออก

<u>เอกสารที่น่าสนใจ</u>

"เราคงจะต้องรักประเทศนี้ ประเทศที่ยืนหยัดเป็นอิสระ ไม่ถูกผู้ใดรุกราน ประเทศเล็กๆ ที่เป็นตัวอย่างสุดท้ายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชในเอเชีย"

ข้อความที่ยกมานี้มาจากเรื่อง *สยาม* ของ Paul Morand ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปีค.ศ. 1926 ในนิตยสาร La Revue de Paris ต่อมาตีพิมพ์พร้อมบันทึกการเดินทางเรื่องอื่นๆ ในหนังสือชื่อ **Rien que la terre** ปีค.ศ. 1927, ค.ศ. 1928 และครั้งล่าสุดปีค.ศ. 2000 ปอล โมรองด์เดินทางจากสหรัฐอเมริกามายังตะวันออกไกล ผ่านจีน ญี่ปุ่น ฮ่องกง สิงคโปร์ ชวา สยาม และกัมพูชา บทที่ว่าด้วยสยามกินเนื้อที่หนึ่งในสามของตัวเล่ม (Paul Morand, **Rien que la terre,** Paris: Bernard Grasset, 2000 , pp. 98-166.)

Paul Morand เป็นข้าราชการประจำกระทรวงการต่างประเทศ ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำประเทศสำคัญๆ หลายประเทศ ทั้งยังเป็นนักเขียนมีชื่อ เป็นที่นิยมในกลุ่มผู้อ่านปัญญาชนในฝรั่งเศส โดยในช่วงทศวรรษ 1920-30 ได้เรียบเรียงนวนิยาย เรื่องสั้น โดยเฉพาะบันทึกการเดินทางจำนวนมาก ผลงานของ ปอล โมรองด์ มีลักษณะการประพันธ์และวิธีการบรรยายเปรียบเทียบในลักษณะข้ามวัฒนธรรม รวมทั้งข้อวิจารณ์ที่แหลมคม เขาได้รับคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งราชบัณฑิตสาขาวรรณศิลป์ ในปี ค.ศ. 1968

ปอล โมร็องด์เขียนไว้ในบทนำ เปรียบเทียบสยามในสมัยรัชกาลที่ 7 กับประเทศอาณานิคมอินโดจีนภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส ไว้ว่า "*ความน่าสนใจของสยามอยู่ที่ความเป็นเอกราช ดำรงความเป็นอิสระ และมีชีวิตอยู่อย่างเป็นสุข ภายใต้การปกครองของกษัตริย์ในราชวงศ์ที่ดูแลประเทศราวกับเป็นสมบัติส่วนตน ซึ่งเป็นเรื่องที่อินโดจีนของเรา หรือแม้แต่กัมพูชาซึ่งอยู่ติดกับสยามไม่เคยได้รู้จัก ประเทศอาณานิคมมีสภาพเหมือนสัตว์ในกรงขัง ขนด้าน ขาดประกายสดใส*" (Paul Morand, **Rien que la terre**, p. 99.)

เอกสารเรื่อง**สยาม**นี้มีความยาว 35 หน้า เนื้อหาแบ่งออกเป็นบทย่อยๆ 14 บท หน้า ลักษณะเป็นบันทึกการเดินทางที่ให้ข้อมูลความรู้ทางภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิประเทศ วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเชื่อของชาวสยามในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเนื้อหาแบ่งออกเป็นบทย่อยๆ 14 บท กล่าวถึงสยามโดยภาพรวม กรุงเทพฯ ย่านคนจีนในกรุงเทพฯ วัด ประเพณีสำคัญๆ ศิลปวัฒนธรรม และอยุธยา อดีตอันรุ่งเรืองของกรุงสยาม

1. **บทนำ** กล่าวถึงลักษณะทางภูมิศาสตร์ สภาพความเป็นอยู่ของสยามในสมัยรัชกาลที่ 7 เปรียบเทียบกับประเทศอาณานิคมอินโดจีนอื่นๆ ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส เช่น ประเทศกัมพูชา ความน่าสนใจของสยามในสายตาของผู้แต่งอยู่ที่อิสรภาพของประชาชน และระบอบการปกครองซึ่งยังคงยึดระบบอุปถัมภ์ ประชาชนชาวสยามดูมีความสุข แตกต่างจากประเทศอินโดจีนฝรั่งเศสซึ่งประชาชนมีสภาพเหมือน "สัตว์ที่ถูกจำจอง ขนด้าน ขาดประกายความสดใส" นอกจากนี้ยังกล่าวถึงทรัพยากรธรรมชาติที่ทำรายได้ให้แก่ประเทศ เช่น ข้าว ไม้สัก เปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น พม่า ซึ่งกิจการป่าไม้ต้องตกอยู่ในอาณัติของประเทศอังกฤษ และพืชธรรมชาติที่มีความสำคัญในชีวิตประจำวัน เช่น หมาก พลู เป็นต้น

2. **กรุงเทพฯ** การบรรยายเริ่มจากการเดินทางเข้าสู่ปากน้ำเจ้าพระยา ความพยายามของอังกฤษที่ต้องการให้สยามขุดลอกสันดอนที่เป็นอันตรายต่อการเดินเรือ แต่สยามให้เหตุผลในการที่ยังไม่ขุดลอกสันดอนว่า "เป็นเหตุผลเดียวกันกับที่พวกท่านชาวอังกฤษปฏิเสธการสร้างอุโมงค์ใต้น้ำในช่องแคบอังกฤษ

เพื่อเชื่อมต่อการคมนาคมระหว่างประเทศฝรั่งเศสกับอังกฤษนั่นเอง” นอกจากนี้ยังกล่าวถึงการสร้างป้อมบางกอกของฟอร์แบง (Forbin) ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 บันทึกการเดินทางของบาทหลวงเดอ ชัวซี (De Choisy) คูคลอง ผักตบชวา ความสำคัญของน้ำทั้งในฐานะเส้นทางคมนาคมและองค์ประกอบสำคัญในวิถีชีวิตไทย ถนนในกรุงเทพฯ ที่มีน้ำเอ่อล้น “ชำระล้าง” วันละ 2 ครั้ง พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ การถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พิธีที่เก่าแก่และ “แปลก” ของข้าราชการไทย ชุมชนเขมรที่สามเสน ชุมชนพม่าที่ปากน้ำ รวมทั้งชุมชนมอญ ลาว ฉาน พะโค ในกรุงเทพฯ

3. **ย่านจีนในกรุงเทพฯ** สำเพ็งเป็นที่รวมของชาวจีนจากประเทศจีนตอนใต้ เช่นเดียวกับชุมชนชาวจีนในสิงคโปร์ โชลอง ฮานอย หรือมะนิลา ผู้แต่งกล่าวถึงพฤติกรรมของชาวจีนที่มีอุปนิสัย “รุก เห็นแก่ได้ ขยัน ตื่นก่อน นอนทีหลัง เอาใจผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่” กิจการสำคัญและการค้าในเมืองใหญ่ของสยามจึงตกอยู่ในมือชาวจีน ส่วนชาวสยาม ซึ่งถึงแม้จะมี “เจ้านายที่จบการศึกษาจากอ๊อกซฟอร์ด และเป็นสมาชิกองค์การสันนิบาตชาติ แต่ชาวสยามก็ยังมีอุปนิสัยบางประการที่คล้ายกับประเทศชาวเกาะ ใช้ชีวิตเรียบง่ายเหมือนบรรพบุรุษดั้งเดิม รื่นเริง ไม่ค่อยมีสติปัญญา อ่อนโยน”

4. **วัด** วัดเป็นความรุ่งเรืองของกรุงสยาม ประเทศพุทธศาสนาประเทศเดียวที่มีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และเป็นประเทศที่ยังคงเก็บรักษาพุทธศาสนาในรูปแบบเดิมไว้ได้มากกว่าอินเดียใต้ศรีลังกา พม่า หรือเขมร ซึ่งการเข้ายึดครองของมหาอำนาจตะวันตกทำให้ไม่สามารถเปล่งประกายความงดงามได้เหมือนกับวัดวาอารามทั่วไปในสยาม คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมของวัดไทยที่มีหลังคาแหลมพับซ้อนกันหลายชั้นจะเป็นสิ่งเตือนความทรงจำให้รำลึกถึงวิถีชีวิตไทยที่มีความสุข สงบสันติด้วยธรรมะ ปราศจากความรู้สึกบีบคั้นที่รู้สึกได้ในอินเดียหรือความแห้งแล้งในจีน วัดไทยเป็นศาสนสถานที่เปิดกว้างสำหรับทุกคน ทั้งพระ เด็ก คนปัญญาอ่อน สุนัขจรจัด คนโรคเรื้อน ขอทาน พ่อค้าขายทองคำเปลว ไข่เน่า หมากพลู และชาวตะวันตก

ปอล โมรองด์บรรยายลักษณะพระบรมมหาราชวัง เครื่องประดับอิสริยยศของพระมหากษัตริย์ ความสูงของพระราชอาสน์ที่ทำให้นึกถึงพระราชอาสน์ของสมเด็จพระนารายณ์ในวันที่ราชทูตเชอวาเลียเดอโชมองต์ ถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แด่สมเด็จพระนารายณ์ ความหยิ่งยะโสของราชทูตฝรั่งเศสที่ถือว่าเป็นผู้แทนกษัตริย์ และต้องการถวายพระราชสาสน์ในระนาบเดียวกัน อันเกือบจะเป็นสาเหตุที่ทำให้พิธีถวายพระราชสาส์นในวันนั้นต้องมีอันเป็นไป

5. – 8. **ประเพณีสำคัญ ช้างเผือก การเล่น ประเพณีพื้นบ้าน**

ประเพณีสำคัญส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่เกี่ยวกับราชสำนัก หรือเกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่น พิธีถวายเพลิงพระศพ พิธีราชาภิเษก พิธีโสกันต์ ฯลฯ ซึ่งเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่อลังการ และมีค่าใช้จ่ายสูง ประเพณีที่ผู้แต่งให้ความสำคัญอย่างมากคือ ประเพณีถวายเพลิงพระศพที่

“ทุ่งพระเมรุ” ซึ่งมีการแสดงมากมาย ทั้งการแสดงหนังใหญ่ หุ่นกระบอก การแสดงละครอันเป็นการสนับสนุนทฤษฎีที่เชื่อว่าละครน่าจะมีกำเนิดจากพิธีศพมากกว่าที่จะมาจากพิธีรื่นเริง

นอกจากนี้ ปอล โมรองด์ ยังบรรยายเรื่องราวการคล้องช้าง ช้างศึก พิธีสมโภชช้างเผือก ทัศนคติของชาวตะวันตกที่มีต่อ “แมวสยาม” “แฝดสยาม” “หมวกสยาม” รวมทั้งลูกช้าง 3 เชือกที่สมเด็จพระนารายณ์ส่งไปถวายเจ้านายยุวกษัตริย์ฝรั่งเศส ที่ได้สร้างกระแสความคิดเกี่ยวกับ “สยาม” ในโลกตะวันตกอย่างแพร่หลาย

การเล่นที่มีกล่าวถึงในเอกสารชิ้นนี้ ได้แก่ “ฟุตบอลไทย” หรือตะกร้อ การแข่งว่าว การตีไก่ ตีนกปั่นจิ้งหรีด ปลากัด ฯลฯ

ชาวสยามมีวิธีการประสานมือแสดงความเคารพที่งดงาม โดยเฉพาะความคารวะที่ผู้น้อยพึงมีต่อผู้อาวุโส นักเดินทางผู้หนึ่งในคริสต์ศตวรรษที่ 17 แสดงความประหลาดใจและกล่าวว่า “ไม่มีอะไรที่จะยิ่งใหญ่มหัศจรรย์เท่ากับการที่ได้เห็นผู้คนชาวสยามจำนวนมากได้รับการฝึกหัดอย่างดีเพื่อรับใช้” หรือการที่พระนางวิกตอเรียทรงหวั่นพระทัยเมื่อเห็นคณะราชทูตจากสยามมีอากัปกิริยาเหมือน “นายพรานที่หมอบคืบคลานเข้ามาใกล้เพื่อถวายบังคม”

ชาวสยามมีความเชื่อเรื่องธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ประกอบเป็นร่างกายมนุษย์ มีความเชื่อเรื่องผี การรักษาโรคด้วยอัญมณีหรือโลหะต่างๆ การฝังตะกรุดหรือแผ่นเงินไว้ใต้ผิวหนัง โดยกล่าวถึงทหารไทยจำนวนมากที่เข้าร่วมกระบวนพิธีสวนสนามฉลองชัยชนะในสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่ประตูชัยกรุงปารีส และใช้วิธีการฝังแผ่นเงินดังกล่าว

สตรีชาวสยามนิยมใช้ “ผ้าห่ม” แทนเสื้อท่อนบน ตัดผมสั้นคล้ายบุรุษ เล่ากันว่ามีสาเหตุเนื่องจากการรบกับกองทัพเขมรนอกกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเขมรได้ชัยชนะและฆ่าทหารไทยล้มตายจำนวนมาก แต่เมื่อมาถึงกำแพงเมืองกลับมองเห็นศีรษะทหารไทยประจำอยู่ครบทุกช่อง จึงถอยทัพกลับ ทั้งนี้ความจริงแล้วมีแม่ทัพชายที่ยืนเด่นอยู่บนกำแพงเพียงคนเดียว นอกนั้นเป็นหญิงชาวสยามที่ตัดผมสั้นคล้ายชาย อันเป็นกลวิธีเพื่อลวงข้าศึกให้หลงเชื่อ

9. – 12. **ศิลปะ ละคร ดนตรี ละครร้อง**

ผู้แต่งอธิบายความแตกต่างระหว่างศิลปะเขมรกับสยาม และอิทธิพลที่ศิลปะทั้งสองประเทศมีต่อกัน ชาวฝรั่งเศสมีความรู้จำกัดเกี่ยวกับศิลปะไทย คงรู้จักเฉพาะตู้ลงรักปิดทองและเศียรพระพุทธรูปตามที่มีการแสดงในนิทรรศการและที่พิพิธภัณฑ์ ทั้งๆ ที่มีศิลปะที่งดงามอื่นๆ อีกมากในสยาม

ผู้แต่งเชื่อว่าชาวสยาม พม่า ชวา และเขมรเป็นนักดนตรีที่ดีที่สุดของเอเชีย ในสยาม เจ้านายและบุคคลสำคัญจะมีวงดนตรีและคณะละครของตนเอง สืบทอดมรดกทางดนตรีโดยวิธีมุขปาฐะ ไม่มีโน้ตดนตรี กษัตริย์พระองค์ก่อน (รัชกาลที่ 6) ทรงชื่นชมละครตะวันตก ทรงแสดงละครด้วยพระองค์เอง ทรงพระราชนิพนธ์บทละคร และแปลบทละครของเชคสเปียร์ ทำให้การละครมีความรุ่งเรืองอยู่ระยะหนึ่ง

13. – 14. **บทส่งท้าย อยุธยา กรุงเทพฯ**

ปอล โมรองด์ จบบันทึกการเดินทางด้วยการย้อนอดีตที่รุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา การเสียกรุงครั้งที่ 2 แก่พม่า ก่อนจะกล่าวคำอำลากรุงเทพฯ และเดินทางมุ่งสู่ประเทศกัมพูชา